

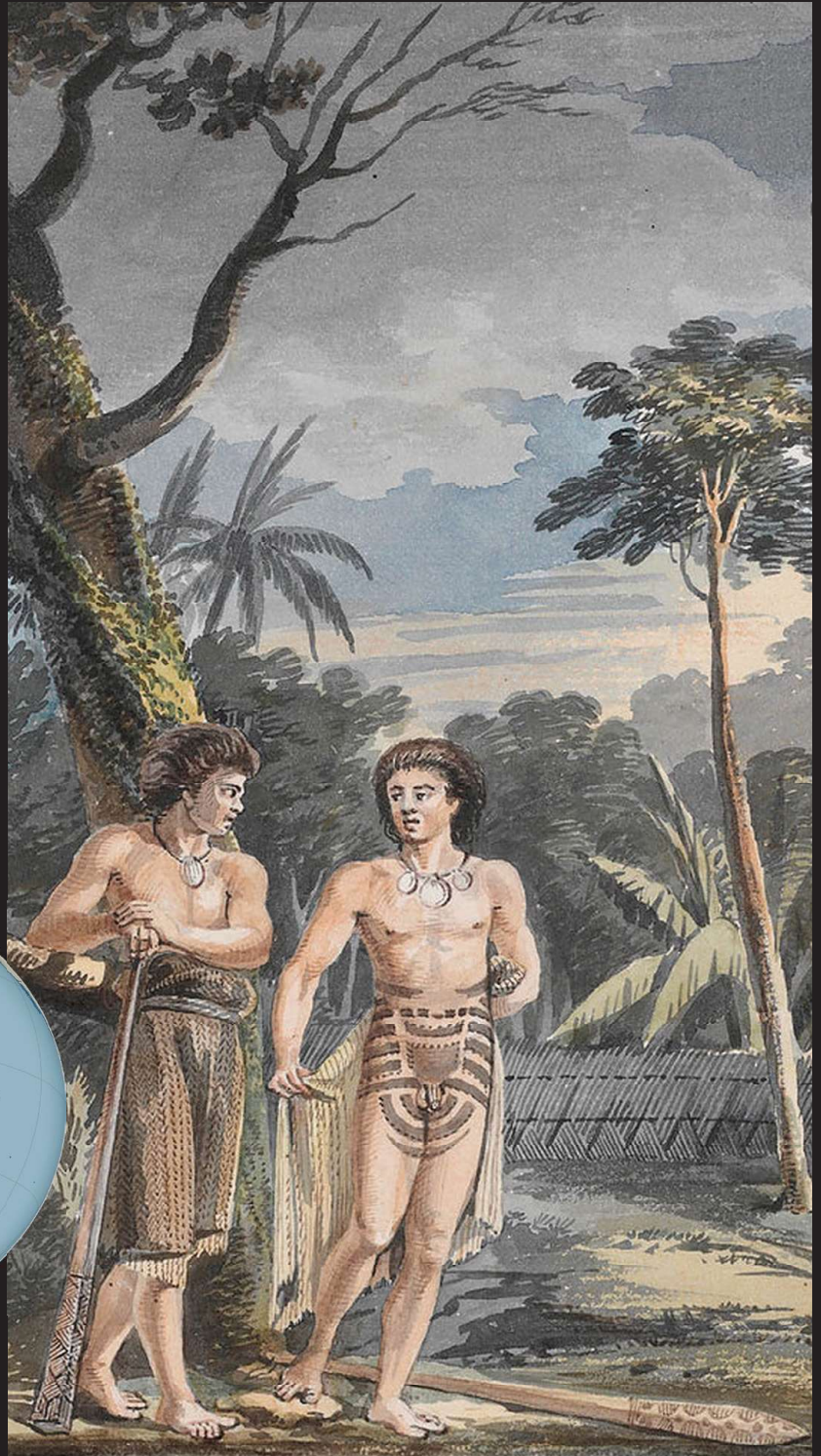
Tatoeages op Tonga

Het koninkrijk Tonga, gesitueerd in het westen van Polynesië, wordt vaak overgeslagen in de bespreking van tatoeage-tradities uit de regio. Veel meer aandacht wordt besteed aan de nog zeer levendige traditie van Tonga's buurarchipel Sāmoa, of aan de lichaams- en gezichtstatoeages in Nieuw-Zeeland. De van top tot teen getatoeëerde lichamen in de Marquesas of in Rapa Nui (Paaseiland) worden ook vaak besproken. Toch is het heel waarschijnlijk dat Tonga een rijke tatoeage-traditie kende tot ongeveer 1850.

Rechts: 'Hombres de las islas de Babao', getekend door Felipe Bauza, ca. 1793.

Het koninkrijk Tonga bestaat uit 177 eilanden, waarvan er 36 permanent bewoond zijn. Het ligt ca. 2000 km ten noordoosten van Nieuw-Zeeland.

In de allereerste geschreven wetten van Tonga, de zogenaamde *Code of Vava'u* uitgevaardigd in 1839, stond: 'Het is niet legaal om *tatatau* of *kaukau* of enig andere afgoderij-ceremonie uit te voeren, als iemand dit toch doet, zal die beoordeeld en gestraft en beboet worden.' (Latukeyu 1974: 225). Zowel tatoeages als besnijdenis werden gepresenteerd als tegenstrijdig aan het christendom. Dankzij de introductie in 1831 van de drukpers op de eilanden en het onderwijs voor jongens en meisjes werden deze wetten goed verspreid en was de inhoud uitstekend bekend bij de hele bevolking (Daly 2008: 373; Douaire-Marsaudon 2009: 168-169, 174).

Tatoeages

Het Nederlandse woord tatoeage is afgeleid van het Tahitiaanse *tatau*, wat slaan of markeren betekent. De term bootst het tikgeluid na van een stokje dat slaat op een kammetje dat op zijn beurt, gedrenkt in inkt, de huid doorprijkt. Hoewel tatoeages in Europa al in de prehistorie voorkwamen, zorgden de ontdekkingsreizen van James Cook in de late 18e eeuw voor een nieuwe benaming en vooral voor een hernieuwde interesse in dit gebruik, met zeelieden die tatoeages als souvenir van hun reizen in Oceanië droegen (Thomas 2005: 16). In Tonga verwijst het woord *tatatau* naar tatoeage.

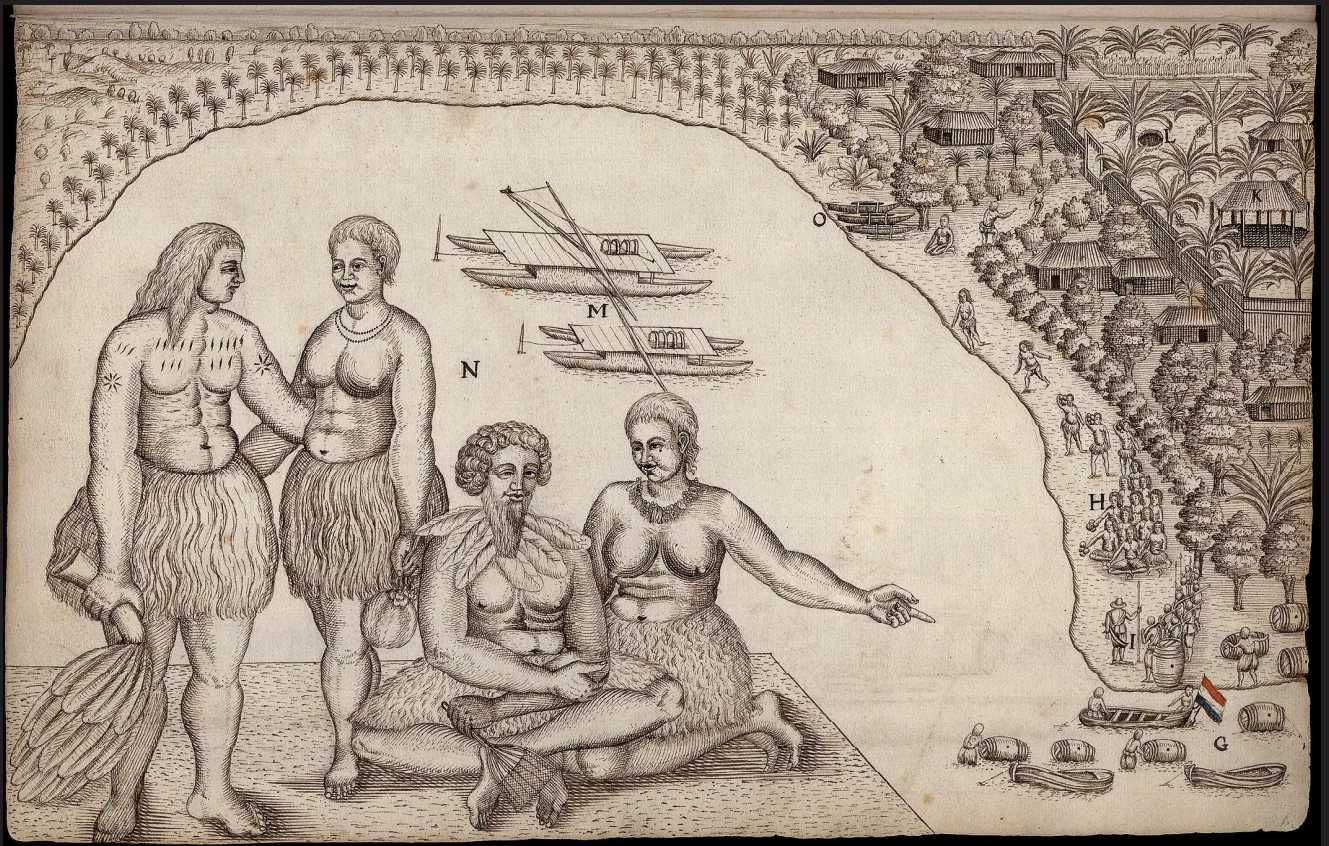
Archeologisch bewijs

De benen tatoeage-instrumenten, gevonden tijdens opgravingen in Pea, een dorp op het hoofdeiland Tongatapu, gelden als het vroegste bewijs van het gebruik in Tonga. De vondst dateert van 700 v.Chr. Een analyse van de microstructuur van het been – de ruimte en grootte van de bloedvaten op het oppervlak en de morfologie van de interne structuur – laat zien dat twee werktuigen van menselijk been en twee van vogelbot gemaakt zijn. De vier tatoeage-werktuigen vertonen zwarte sporen van waarschijnlijk tatoeage-inkt (Clark

Benen tatoeage-instrumenten die tijdens opgravingen op Tongatapu gevonden zijn, van twee kanten gefotografeerd, resp. 4, 3 en 4,5 cm.

Foto
Dr Wallace Ambrose,
Australian National
University gepubliceerd
in Clark en Langley
(2019).

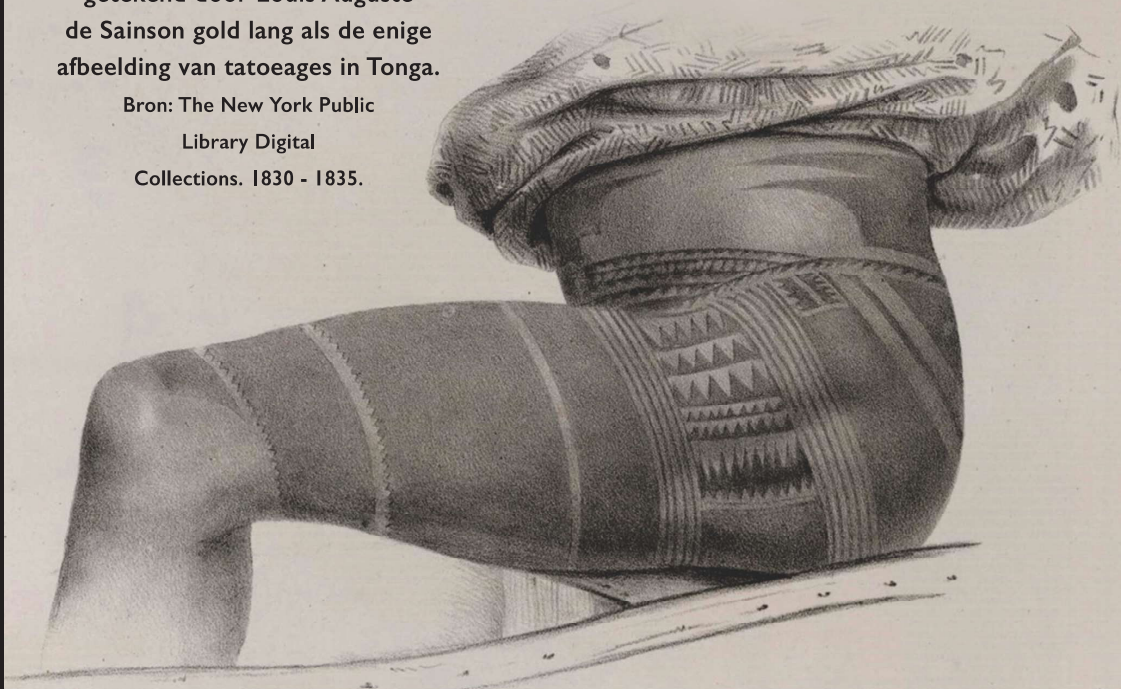
Mensen uit Nomuka, getekend door Isaac Gilsemans, ca. 1643.

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Aanwinsten Eerste Afdeling, nummer toegang

1.11.01.01, inventarisnummer 121, scan 94.

'Tatouage de la cuisses des hommes'
getekend door Louis Auguste
de Sainson gold lang als de enige
afbeelding van tatoeages in Tonga.

Bron: The New York Public
Library Digital
Collections. 1830 - 1835.

and Langley 2019: 7). Dat tatoeëren een traditie is die al millenia bestaat in Tonga is hiermee onomstotelijk bewezen.

Eerste beschrijvingen

De Nederlanders Jacob Le Maire en Willem Corneliszoon Schouten waren in 1616 de eerste Europeanen die Tonga aandeden. Jacob Le Maire probeerde de getatoeëerde lichamen van de Tonganen te beschrijven en merkte op: '...haden oock al blauwe Grauwe placken op 't lijf, ghelijck van Bossecruyt gebrant.' (Le Maire 1945[1622]: 57). Le Maire was duidelijk op zoek naar de juiste woorden voor wat hij zag. 'Alsof het door buskruit gebrand was', verwijst naar het feit dat het niet om beschilderingen ging, maar echt in de huid zat. Deze opmerkingen kwamen slechts negentien jaar nadat de van geboorte Portugese navigator die voor Spanje zeilde, Pedro Fernández de Quirós, de mannen die hij in 1595 op Fatu Hiva (Marquesas-eilanden) als volgt beschreef: 'Ze kwamen allemaal naakt, zonder een deel bedekt; hun gezichten en lichamen in patronen van een blauwe kleur, beschilderd met vis- en andere patronen.' (Douglas 2005: 33).

Eerste tekeningen

Lang werd gedacht dat er maar één tekening bestond van tatoeages in Tonga. Er werd telkens verwezen naar de lithografie met de titel *Tatouage de la Cuisse des hommes* (tatoeage van de dij van de mannen) die te zien was in de 'Atlas' die hoorde bij het journaal van Jules Sébastien Dumont d'Urville. Hij reisde in 1827 met de *Astrolabe* en verbleef met zijn bemanning van 20 april tot 21 mei 1827 op Tongatapu.

Louis-Auguste de Sainson (1801-1887), de officiële tekenaar van de *Astrolabe* maakte de tekening van deze anonieme man, maar was eigenlijk gespecialiseerd in geografische en natuurhistorische tekeningen. De tatoeage wordt hier dan ook behandeld alsof het een botanisch specimen betreft. Bovendien kan de kijker maar een zijde van de tatoeage zien (Tonga in Mallon en Galliot, 2018: 30-31).

Jacob Le Maire en Willem Corneliszoon Schouten waren in 1616 de eerste Europeanen die Tonga aandeden

Tekening van Gilsemans

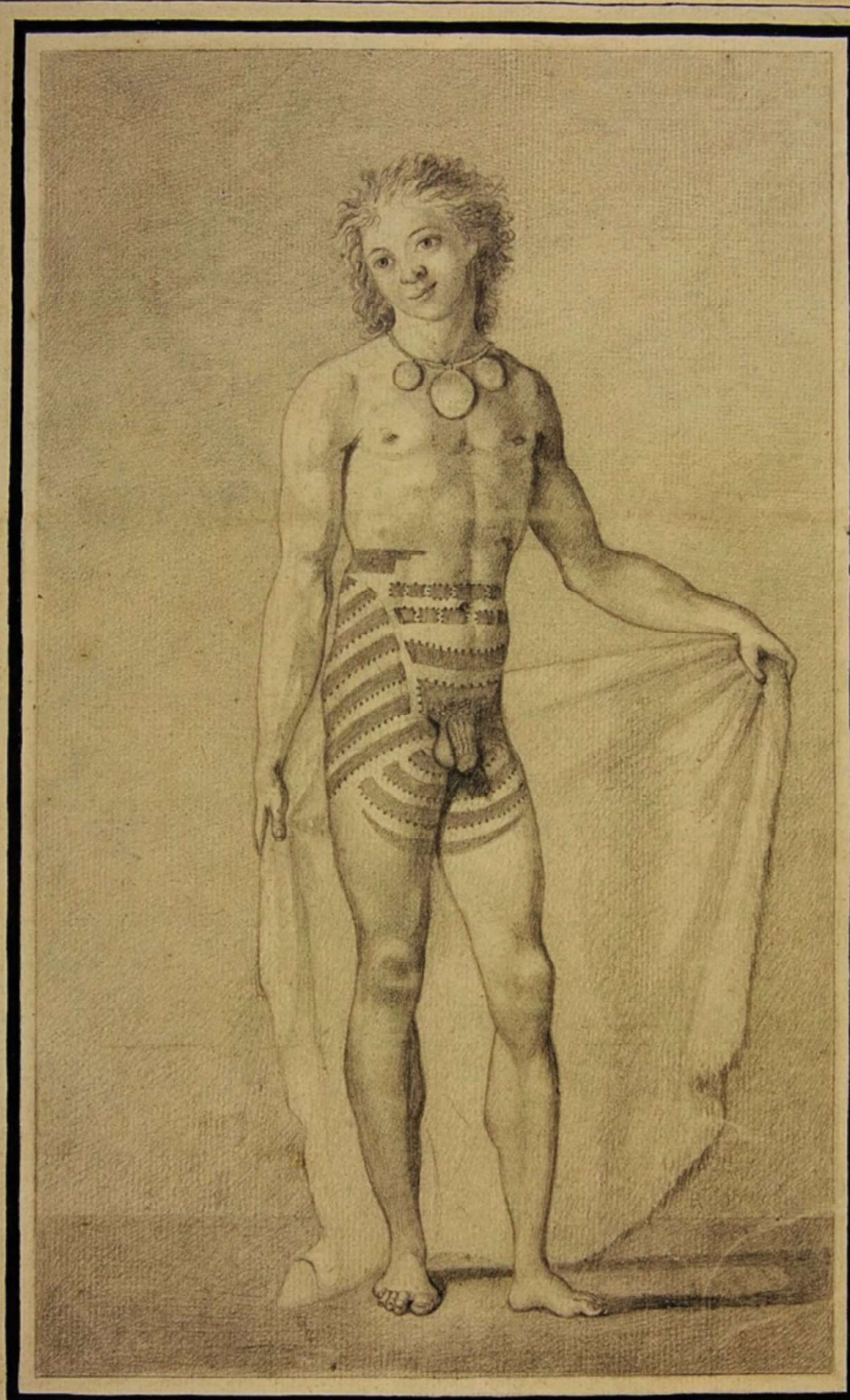
Eigenlijk dateert de oudste tekening van tatoeages uit 1643 en is gemaakt door de handelaar, cartograaf, illustrator, redacteur en ontdekkingsreiziger Isack, Isaac of Issac Gilsemans (ca. 1606-1646). Hij was mee met Abel Tasmans reis waarop verschillende eilanden in de Tongaanse archipel bezocht werden (Fischer 2002: 87). Tasman en zijn kapper-chirurg Henrik Haelbos beschrijven de tatoeage van mannen, maar Gilsemans tekent twee mannen en twee vrouwen uit Nomuka waarvan de uiterst links afgebeelde man tatoeages heeft: op elke bovenarm is een soort zon- of bloemmotief te zien terwijl er op zijn borst parallelle s-vormige motieven staan.

Latu

De meest persoonlijke en ook meest spectaculaire tekeningen van historische tatoeages werden gemaakt tijdens de Spaanse ontdekkingsreis op de *Descubierta* en *Atrevida* onder leiding van de Italiaanse Alejandro (Alessandro) Malaspina (1789-1794) en de Spaanse José de Bustamante y Guerra. Deze zeelui verbleven elf dagen, van 20 mei tot en met 1 juli 1793, op Vava'u, een eiland in het noorden van Tonga. De Spanjaarden wilden hun aanwezigheid versterken in wat ze als de achtertuin – het 'Spaanse Meer' – van 'hun' Amerikaanse continent zagen, namelijk de Stille Zuidzee (Higuera 1984: 46-47).

Juan Ravenet, een van de tekenaars op de reis, tekende in 1793 een jonge man met de naam Latu. De titel is 'Latu, de la familia de los "eguis' (Latu uit de familie van de 'eiki [de leiders]). De jonge man heeft zijn wikkelrok van boombastdoek geopend zodat zijn tatoeages die van zijn lenden tot boven de knie lopen, zichtbaar zijn.

De andere tekening (zie pag. 52) met als titel 'Hombres de las islas de Babao (mannen uit de Vava'u eilanden)' werd gemaakt door Felipe Bauza, een andere kunstenaar op de reis. Hoewel de motieven erg op elkaar lijken, zijn er duidelijke verschillen in de lay-out.

Latu
De la familia de los Eguis en las Islas de Navao.

Juan Ravenet tekende in 1793 een jonge man met de naam Latu.

De titel is 'Latu, de la familia de los "eguis'
(Latu uit de familie van de 'eiki [de leiders])

Bron: Biblioteca Virtual de Defensa.

Een voorbeeld
van het sjoeren,
dat op pagina 58
wordt genoemd.
**Soortgelijke
bindingen komen
ook in andere delen
van Polynesië voor.**

Foto: Wikimedia
Commons

Verhalen

Voor Tonga is er slechts een verhaal bekend over de mythische oorsprong van tatoeages. Dit is in sterk contrast met het buurland Sāmoa. Daar wordt het verhaal verteld van de vrouwelijke tweeling die de tatoeage-techniek vanuit Fiji naar Sāmoa bracht en dat in verschillende versies bekend is (Mallon and Galliot 2018: 22-24). Het Tongaanse verhaal werd in Fiji opgeschreven in 1858 door Thomas Williams, een Wesleyaanse missionaris. Het gaat als volgt: een jonge Tongaanse leider was in Fiji en zag daar het gebruik van tatoeages dat eigenlijk uitsluitend op vrouwen toegepast werd. [In Fiji werden alleen vrouwen getatoeëerd en wel op de heupen, de schaamstreek en de billen. Afhankelijk van de regio konden zij ook tatoeages op handen en armen hebben (Jacobs 2019: 46)]. De jonge Tongaanse leider kreeg de werktuigen en uitleg over welk protocol te volgen. Hij leerde ook een lied met de woorden 'tatoeëer de vrouwen en niet de mannen, tatoeëer de vrouwen en niet de mannen'. Toen de

jonge leider terug naar Tonga afreisde, stootte hij zijn voet zo hard tegen een rotsblok dat hij door de pijn de woorden van zijn lied omdraaide. Hij vertelde dus aan zijn landgenoten dat de mannen getatoeëerd moesten worden en niet de vrouwen (Williams 1982: 160). Deze mythe houdt de gedachte in stand dat tatoeages niet voor vrouwen waren. Toch verwijzen historische bronnen wel degelijk naar de tatoeages van vrouwen.

Getatoeëerde vrouwen

In 1793 maakte Jean Piron, de tekenaar op de reis van de Fransman Antoine de Bruni d'Entrecasteaux (1791-1794) een tekening met als titel 'Femme des îles des amis' (Vrouw uit de vriendeneilanden). Op haar schouders zijn een aantal concentrische cirkels getatoeëerd en op haar bovenarm een strook van concentrische cirkels die elkaar overlappen. De natuurhistoricus op deze reis, Jacques-Julien Houtou de Labillardière (1800: 405), noemt deze tatoeage in zijn uitgebreide vocabularium *tai*, 'tatoeage

Louis-August Deschamps, de chirurg en botanicus van d'Entrecasteaux werd zelf getatoeëerd

in concentrische cirkels op de armen en de schouders'. Waarschijnlijk hoorde de afgebeelde vrouw bij de entourage van de Tu'i Tonga, de koning van Tonga of was ze zelf van koninklijke afkomst.

Tatoeages voor iedereen

Louis-August Deschamps (1765-1842), de chirurg en botanicus op deze zelfde reis van d'Entrecasteaux werd zelf getatoeëerd en lijkt te suggereren dat mannen en vrouwen even vaak getatoeëerd waren. Hij schrijft 'De mannen en vrouwen hebben het gebruik om op hun huid verschillende versieringen aan te brengen door zich te prikken met een instrument dat ze in een zwarte kleur dippen die onder de opperhuid zit. Deze tekeningen zijn eindeloos gevarieerd en zijn niet zonder smaak. De prikken zijn niet zeer pijnlijk zoals ik het zelf heb mogen ervaren; maar er moet voortdurend op dezelfde plek teruggekeerd worden, wat de operatie op het eind toch gevoeliger maakt. Men noemt deze versiering tatao die op gelijke wijze de twee geslachten dient' (Hocquette 1970: 38).

Fanny Wonu Veys is conservator Oceania in het Nationaal Museum van Wereldculturen. Veys heeft in de eerste helft van 2022 een Barbro Klein fellowship gehad in het Swedish Collegium for Advanced Study (Uppsala, Zweden). Haar onderzoek richtte zich op het schrijven van een genuanceerde geschiedenis van tatoeages in Tonga.

Foto Stewen Quigley
for SCAS

Zowel mannen als vrouwen werden getatoeëerd, maar het waren vooral mannen die uitgelachen werden als ze niet getatoeëerd waren (Vason 1840: 178-180; Mariner 1827, vol. 2: 104-105). Slechts voor een persoon waren tatoeages ongebruikelijk, namelijk de koning van Tonga, de Tu'i Tonga. Dat merkte de Britse ontdekkingsreiziger James Cook al op in 1773. De rang van de Tu'i Tonga was zo hoog dat niemand hem mocht aanraken. Indien hij dan toch getatoeëerd wilde worden, moest hij naar Sāmoa gaan (Mariner 1827: vol. 2, 197; Thomas, Cole, and Douglas 2005: 149)

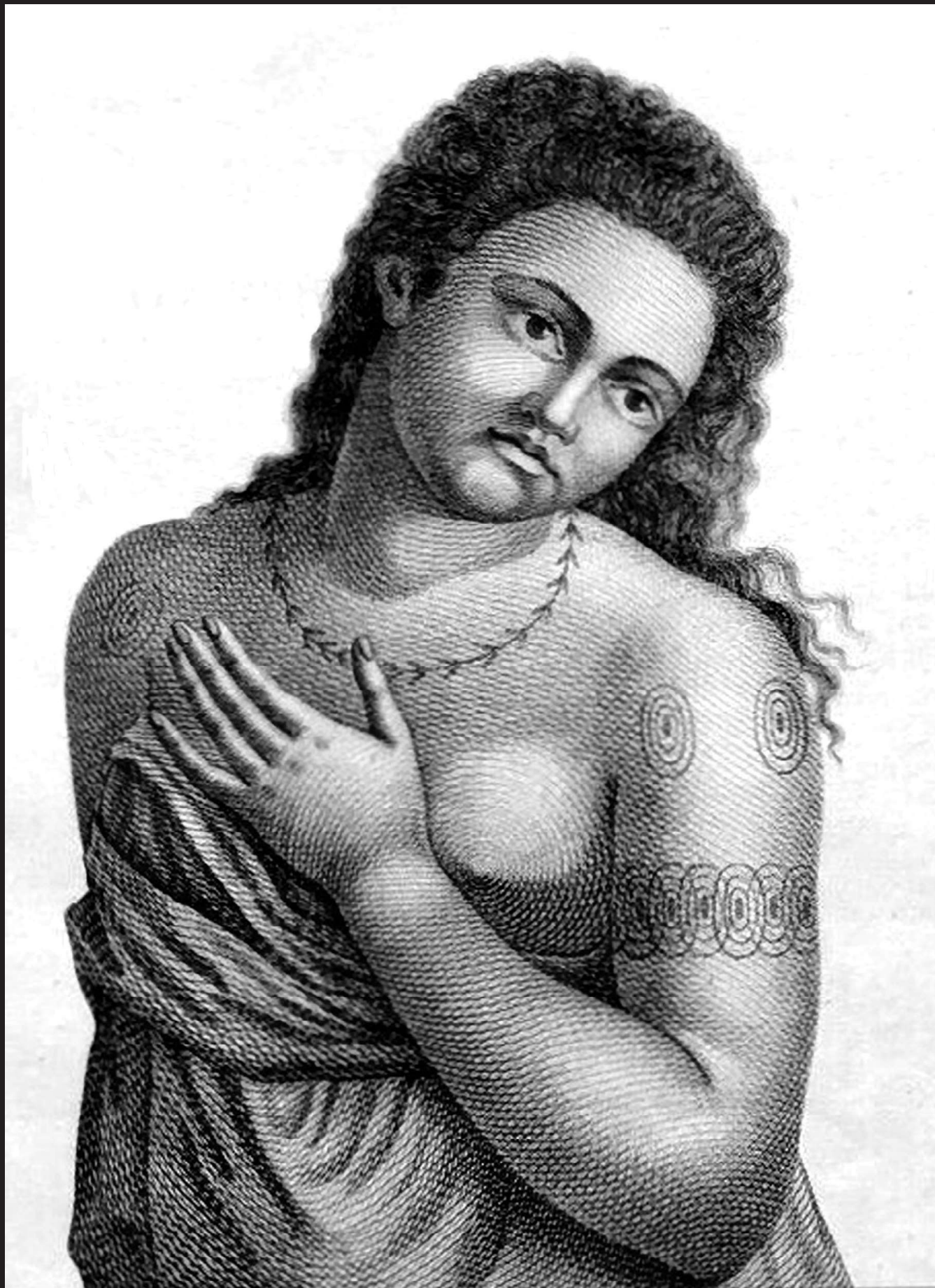
Vragen

Deze introductie op tatoeages van Tonga roept een aantal vragen op. Waarom stopte het tatoeëren in Tonga, terwijl het in het buurland Sāmoa wel doorging? Waren er regionale verschillen in Tonga? En wat is de relatie van tatoeage met de andere kunstvormen zoals het sjourren (zie afbeelding op pagina 57), boombastdoek en houtsnijkunst?

wonu.veys@wereldculturen.nl

Literatuur

- Clark, G. & Langley, M.C. (2019). Ancient Tattooing in Polynesia. In: *The Journal of Island and Coastal Archaeology* 2019.
- Daly, M. (2008). Another Agency in this Great Work, The beginnings of missionary printing in Tonga. In: *The Journal of Pacific History* 43 (3):367-374.
- Douaire-Marsaudon, F. (2009). Uncertain Times: Sailors, Beachcombers and Castaways as "Missionaries" and Cultural Mediators in Tonga (Polynesia). In: Jolly, M. et al. eds. (2009). *Oceanic Encounters. Exchange, Desire, Violence*. Canberra: ANU E Press.
- Fischer, S.R. (2002). *A History of the Pacific Islands*. New York: Palgrave.
- Higueras, L. (1984). La documentación original de la expedición Malaspina (1789-1794). In: *La expedición Malaspina 1789-1794*. Madrid: Ministerio de Cultura, Ayuntamiento
- Jacobs, K. (2019). *This is not a grass skirt. On fibre skirts (liku) and female tattooing (veiqia) in nineteenth century tattooing*. Leiden: Sidestone Press.
- La Billardièrre J.J.H. de (1800). *Relation du voyage à la recherche de La Pérouse, fait par l'ordre de l'Assemblée Constituante, pendant les années 1791 et 1792, et pendant la 1e et 2e année de la République Française*. Paris: H.J. Jansen
- Lātākefu, S. (1974). *Church and state in Tonga. The Wesleyan Methodist missionaries and political development, 1822-1875*. Canberra: Australian National University Press.
- Le Maire, J. (1622). *Spiegel der Australische Navigatie*. In: Engelbrecht, W.A. & Van Herwerden, P.J. eds. (1945). *De ontdekkingsreis van Jacob le Maire en Willem Cornelisz. Schouten in de jaren 1615-1617*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Mallon, S. & Galliot, S. eds. (2018). *A History of Sāmoan Tattooing*. Wellington: Te Papa Press.
- Mariner, W. (1827). *An Account of the Natives of the Tonga Islands, in the South Pacific Ocean*. 2 vols Edinburgh and London: Constable (Reprint 3rd edition)
- Thomas, N., Cole, A. & Douglas, B. eds. (2005). *Tattoo. Bodies, Art and Exchange in the Pacific and the West*. London: Reaktion Books.
- Williams, T. (1982). *Fiji and the Fijians. The Islands and their Inhabitants*. Suva, Fiji: Fiji Museum

In 1793 maakte de tekenaar Jean Piron, (1791-1794) een tekening met als titel 'Femme des îles des amis' (Vrouw uit de vriendeneilanden).

Bron: Atlas pour servir à la Relation du Voyage à la Recherche de la Pérouse van J.J. Houton de Labillardiere.